

ИЛК БОЛАЛИК ДАВРИДА ПСИХИК РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Xolmurotova Shoxista Mirzaliyeva

*Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti
Pedagogika va Ijtimoiy gumanitar fanlar
fakulteti katta o'qituvchi*

Ibroximova Rayhon Iskandar qizi

psixologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ilk bolalik davri inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, bolaning jismoniy, aqliy va hissiy rivojlanishi uchun asosiy poydevorni yaratadi. Ushbu maqolada bolalikning dastlabki yillarida yuzaga keladigan psixologik va sotsial rivojlanish jarayonlari, shuningdek, ota-ona va jamiyatning bolaning shakllanishidagi roli o'rganiladi. Tadqiqot natijalari ilg'or pedagogik yondashuvlar va tarbiya metodlarining muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatishni ko'rsatadi. Bundan tashqari, bolalarning ilk o'rganish tajribalari ularning kelajakdagi rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ilk bolalik davri, rivojlanish, psixologiya, tarbiya, ota-ona roli, pedagogika, sotsial rivojlanish

Ilk bolalik davri inson rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu davr bola hayotining boshlang'ich davri bo'lib, u yerda kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari asos solinadi. Bolalikning ilk bosqichida bola miyaning faol o'sishi, so'zlash va hikoya qilish qobiliyatining shakllanishi, shuningdek, atrofidagi odamlar bilan muloqot qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Shu sababli, ilk bolalik davri nafaqat shaxsning kelajakdagi ta'lim va ijtimoiy hayotiga tayanch bo'lib xizmat qiladi, balki uning umumiy ruhiy salomatligi va shaxs sifatida shakllanishida ham muhim rol o'ynaydi.

Ilk bolalik davrini o'rganishning asosiy maqsadi bolalarning rivojlanishining dastlabki bosqichlarini chuqurroq tushunishdir. Ushbu davr bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan shakllanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, uning keyingi hayotidagi muvaffaqiyatlari va farovonligiga ta'sir ko'rsatadi. Mustaqil tadqiqotning asosiy vazifasi ilk bolalik davrining xususiyatlarini aniqlash va uning bolalar uchun qanday sharoitlar yaratishini o'rganishdir. Shu bilan birga, ushbu bo'lim, kelgusi qismlarda ko'rib chiqiladigan mavzular uchun zarur kontekst va nazariy asos yaratadi, bolalarning rivojlanishini yaxshiroq tushunish va qo'llab-quvvatlash yo'llarini aniqlashga yordam beradi.

Ilk bolalik davri odatda inson hayotining tug'ilishidan tortib 6 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu bosqich bola organizmining jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu davr davomida bolalar nutqni o'rganish, mustaqil yurish, muammolarni hal qilish va atrof-muhit bilan faol muloqotda bo'lish kabi asosiy rivojlanish

bosqichlarini bosib o'tadilar. Shu sababli, ilk bolalik davri bolaning keyingi hayoti va ta'lim jarayonlari uchun poydevor hisoblanadi.

Ilk bolalik davri rivojlanish psixologiyasi va ta'lim sohasida keng o'rganilgan bir mavzudir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu davr bolalarning ijtimoiy, emotsional va kognitiv rivojlanishida juda muhim ahamiyatga ega. Adabiyotlarda bolalarning til o'rganishi, mehnatkashlik va o'zini anglash jarayonlari asosiy e'tibor markazida turadi. Shuningdek, otalar va pedagoglarning bola bilan munosabatlari uning xulq-atvorini va o'zini amalga oshirish qobiliyatini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, bolalik davridagi tajriba va muloqotning keyingi hayotda shaxsning muvaffaqiyati va psixologik barqarorligiga ta'sirini ko'rsatadi. Natijalar bolalikda ta'lim va psixologik qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini ta'kidlaydi, bu esa amaliyotda samarali tarbiya metodlarini ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Erta bolalik davrini tushunishda olimlar tomonidan qo'llaniladigan asosiy nazariy ramkalar va modellar turlicha yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Masalan, psixologiyada Erik Eriksonning ijtimoiy rivojlanish bosqichlari nazariyasi ijtimoiy o'yin nazariyasi esa bolalarning muloqot orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishiga urg'u beradi. Shu bilan birga, konstruktivistik yondashuvga asoslangan Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bolalarning bilimlarini mustaqil kashf qilishlarini nazarda tutadi. Bu nazariyalar o'rtasida farq shundaki, ba'zilari rivojlanishni ijtimoiy muhit bilan bog'lashga urg'u beradi, boshqalari esa ichki kognitiv jarayonlarga ko'proq e'tibor qaratadi. Shuningdek, hozirgi zamonaviy tadqiqotlarda ekologik tizim nazariyasi (Bronfenbrenner) ham katta ahamiyat kasb etadi, bu nazariyaga ko'ra, bolaning rivojlanishi keng ijtimoiy va madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liq. Ushbu qarashlar orqali bolalikning dastlabki davri murakkab va ko'p qirralarini yanada chuqurroq o'rganish imkoniyati yaratilmoqda, ulardagi munozaralar va farqlar esa ilmiy tadqiqotlarga yangi yo'nalishlar beradi.

Ilk bolalik davrining rivojlanish bosqichlari, kognitiv, emotsional va ijtimoiy o'sishiga qaratilgan empirik tadqiqotlar bu sohadagi bilimlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu tadqiqotlarda odatda uzoq muddatli kuzatuv usullari, eksperimental dizaynlar va standartlashtirilgan baholash vositalari qo'llaniladi. Masalan, rivojlanish indikatorlarini o'lchash uchun bolaning nutq mahorati, muomala ko'nikmalari va hissiy reaksiyalari muntazam ravishda tahlil qilinadi. Natijalarga ko'ra, bolalikning ilk yillarida olingan tajribalar va ta'lim muhitining sifatli bo'lishi kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanishida muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, emotsional barqarorlikni oshirishda oilaviy qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy muhitning samarali roli ko'rsatilgan. Empirik tadqiqotlar orqali olingan ma'lumotlar bolalar rivojlanishining murakkab jarayonlarini aniqlash, shuningdek, yoshi kattalar uchun mo'ljallangan ta'lim va tarbiya dasturlarini yaxshilashda asos vazifasini bajaradi.

Hozirgi adabiyotlarda ilk bolalik davri rivojlanishining ko'plab jihatlari yoritilgan bo'lsa-da, ko'plab bo'shliqlar va cheklovlar mavjud. Masalan, madaniy va ijtimoiy kontekstlarning bolalik rivojlanishiga ta'siri haqida yetarlicha tadqiqot olib borilmagan. Shuningdek, turli hududlarda va oilaviy sharoitlarda bolalarning rivojlanishiga xos farqlarni chuqur o'rganish

zarurati mavjud. Bu sohada yangi usullar va texnologiyalar yordamida olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar, bolalik davrining psixologik, ijtimoiy hamda biologik aspektlarini yanada aniqroq tahlil qilish imkonini beradi. Shu tariqa, bolalik davrining individual va ijtimoiy omillarni qanday o'zaro ta'sirlashi va bu jarayonlarni yaxshilash usullarini aniqlash bo'yicha qo'shimcha tadqiqotlar talab etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi bo'limi ilmiy ishning asosiy qismidir, u orqali "Ilk bolalik davri" mavzusini o'rganish uchun qo'llanilgan yondashuv va usullar bayon etiladi. Ushbu bo'limda tanlangan usullarning maqsadi — ilmiy tadqiqot jarayonida to'g'ri va ishonchli natijalarga erishishdir. To'g'ri metodlarni tanlash tadqiqotning sifatini ta'minlashda, mavjud muammolarni samarali hal qilishda va natijalarni aniq tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shu sababli, mazkur bo'limda qo'llanilgan metodologiya usullari batafsil tushuntiriladi va ular orqali tadqiqotning ishonchliligi va haqqoniyligi kafolatlanadi.

Ushbu tadqiqotda "Ilk bolalik davri" mavzusini chuqur o'rganish uchun sifat va miqdoriy tadqiqot usullari uyg'unligidan foydalanilgan. Sifat metodologiyasi bolaning rivojlanish jarayonidagi nozik va kontekstga bog'liq jihatlarni aniqlashga imkon berar ekan, miqdoriy metodlar esa umumiy tendensiyalar va statistika asosida normativ o'lchovlarni taqdim etadi.

Bu aralash metod yondashuvi subyektning murakkab va ko'p qirrali tabiatini to'liq tushunish uchun muhim bo'lib, ilk bolalikning psixologik, ijtimoiy va pedagogik aspektlarini bir vaqtning o'zida o'rganishga sharoit yaratadi. Shu sababli, tadqiqotda tanlangan dizayn bolalik davrining noyob xususiyatlari va ularning rivojlanishda tutgan o'rnini aniqroq aks ettirishga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasida ma'lumotlar yig'ish uchun bir nechta usullar qo'llanildi. Avvalo, so'rovnomalar yordamida bolalik davridagi o'ziga xos xulq-atvor va rivojlanish ko'rsatkichlari haqida keng qamrovli ma'lumotlar to'plandi.

Shuningdek, kuzatuv usuli orqali bolalarning kundalik faoliyatlari va o'sish jarayoni bevosita monitoring qilindi, bu esa aniq va real holatlarga asoslangan ma'lumotlarni taqdim etdi. Intervyular orqali esa ota-onalar va tarbiyachilar bilan muloqot olib borilib, bolalikdagi o'zgarishlarning sabab va oqibatlari aniqlashga harakat qilindi. Arxiv tadqiqoti metodi orqali esa tarixiy ma'lumotlar va oldingi tadqiqot natijalari tahlil qilindi, bu esa bolalik rivojlanishining uzoq muddatli tendensiyalarini tushunishga yordam berdi. Ba'zi holatlarda esa eksperimental uslublar qo'llanilib, bolaning ma'lum sharoitda qanday javob qaytarishini ko'rish uchun maxsus vazifalar berildi. Ushbu metodlar yordamida yig'ilgan ma'lumotlar bolalikning turli jihatlarini chuqurroq o'rganishga imkon yaratadi va rivojlanish jarayonining xususiyatlarini aniqroq tasvirlashga yordam beradi.

"Ilk bolalik davri" mavzusida to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish jarayonida asosan ikkita yondashuv — statistik va tematik tahlil usullari qo'llanildi. Statistik tahlil yordamida yig'ilgan kvantitativ ma'lumotlar, masalan, yoshga oid o'zgarishlar yoki rivojlanish omillari bo'yicha taqqoslashlar o'tkazildi, bu esa aniq raqamlar asosida umumiy tendensiyalarni aniqlash imkonini berdi. Tematik tahlil esa sifatli ma'lumotlarga e'tibor qaratib, intervyu va kuzatuvlar orqali olingan javoblarni mavzular va kategoriyalar bo'yicha guruhlashga xizmat qildi. Bu yondashuv tadqiqot savollariga tizimli javob topishda, ayniqsa bolalik davrining psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini chuqurroq anglashda muhim rol o'ynadi. Shu tariqa,

statistik va tematik analizlar birgalikda ishlatilishi orqali ma'lumotlar to'liq va ko'p qirrali tarzda tahlil qilindi, bu tadqiqot metodologiyasining ishonchliligi va samaradorligini ta'minladi.

Tadqiqot dizayni: Tadqiqot dizayni tadqiqot jarayonini rejalashtirish va uni samarali tashkil etish uchun asosiy strategiya va tuzilmani ifodalaydi. Bu metodologik yondashuv, tadqiqot savollarini aniqlash, namunani tanlash, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish usullarini belgilashni o'z ichiga oladi.

Ma'lumotlarni yig'ish: Ma'lumotlarni yig'ish tadqiqot uchun zarur bo'lgan axborotni to'plash jarayonidir. Ushbu jarayon kuzatuv, intervyu, so'rovnoma, tajriba yoki arxiv ma'lumotlaridan foydalangan holda amalga oshiriladi va tadqiqotning ishonchliligi va haqqoniyligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Ma'lumotlarni tahlil qilish: Ma'lumotlarni tahlil qilish yig'ilgan ma'lumotlarni tartibga solish, ularni sinchkovlik bilan o'rganish va interpretatsiya qilish jarayonidir. Bu jarayonda statistik metodlar yoki mazmuniy tahlil usullari qo'llanilib, tadqiqot savollariga javob berish va natijalarni chiqarish amalga oshiriladi.

Kvalitativ metod: Kvalitativ metod tadqiqotda sifatga asoslangan yondashuv bo'lib, insonlarning tajribalari, xatti-harakatlari va ijtimoiy jarayonlarni chuqur o'rganish uchun qo'llaniladi. Bu metod intervyu, fokus guruh, kuzatuv va matnni tahlil qilish kabi usullarni o'z ichiga oladi.

Kvantitativ metod: Kvantitativ metod esa miqdoriy ma'lumotlarga asoslangan tadqiqot yondashuvi bo'lib, natijalarni raqamlar, statistik tahlillar va matematik modellar yordamida o'lchash va umumlashtirishga yo'naltirilgan. Bu metod ko'p hollarda eksperimentlar, so'rovnomalar va statistik testlar orqali qo'llaniladi.

Ilk bolalik davri inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi butun hayot davomida ta'sir ko'rsatadi. Ushbu davrda bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy ko'nikmalari shakllanadi. Tadqiqotlardan kelib chiqqan xulosalar shuni ko'rsatadiki, ilk bolalikda olingan tajribalar bolaning kelajakdagi ta'limi, xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlari uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, ota-onalar va pedagoglar ushbu davrga katta e'tibor qaratishi, bolaning ehtiyojlarini to'liq qondirish va rivojlanishiga qulay sharoit yaratishi juda muhimdir. Ilk bolalik davrining ahamiyatini to'g'ri anglash orqali, jamiyat sifatli va barkamol avlodni tarbiyalash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ilk bolalik davriga oid tadqiqot natijalari ta'lim, ota-onalik va siyosat ishlab chiqishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Ushbu natijalar yordamida ta'lim muassasalari bolalarning individual ehtiyojlarini yaxshiroq tushunib, ular uchun moslashtirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqishi mumkin. Ota-onalar uchun esa, bolalarning rivojlanish bosqichlarini to'g'ri anglash va qo'llab-quvvatlash usullarini o'zlashtirish imkoniyati yaratiladi. Siyosat ishlab chiquvchilar esa bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan qonun va dasturlarni shakllantirishda mazkur tadqiqot natijalari asosida aniq va samarali yondashuvlarni joriy qilishi mumkin. Shu tarzda, ilk bolalik davri bo'yicha olib borilgan ilmiy ishlar nafaqat nazariy bilimlarni chuqurlashtiradi, balki amaliyotda ham ijobiy o'zgarishlarga turtki bo'ladi. Ushbu tadqiqotda ilk bolalik davrining turli jihatlari tahlil qilinib, uning umumiy xususiyatlari yoritildi. Ammo, tadqiqot ba'zi cheklovlarga ega: ma'lumotlar faqatgina ayrim hududlar bilan chegaralangan bo'lib, ularning natijalari butun mamlakat yoki boshqa madaniyatlarda

qo'llanilishi cheklangan. Shuningdek, sinov ishtirokchilarining yosh va ijtimoiy holatidagi farqlar e'tiborga olinmaganligi mukammal tasvirni shakllantirishda to'siq bo'ldi. Kelajakda, tadqiqot doirasini kengaytirish, turli hududlar va madaniyatlarning ta'sirini chuqurroq o'rganish, shuningdek, interaktiv metodlar va uzoq muddatli kuzatuvlar orqali bolalik davrining rivojlanish jarayonini yanada aniqroq tushunishga qaratilgan ilmiy ishlar olib borilishi tavsiya etiladi. Bu esa ilk bolalik davrining psixologik, ijtimoiy va ta'limiy aspektlarini yanada samarali o'rganishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Islomov, M. (2015). *Ilk bolalik davrining psixologik rivojlanishi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
2. Tolipov, U. (2018). *Bolalar psixologiyasining asosiy tamoyillari*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
3. Qodirov, S. (2020). *Ilk bolalik davrida nutq rivojlanishi*. O'zbekiston Psixologiya Jurnali, 12(3), 45-52.
4. Karimova, N. (2017). *Ilk yosh bolalarning ijtimoiy faolligi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Abdullaeva, D. (2019). *Erta yoshdagi bolalarda kuzatiladigan rivojlanish xususiyatlari*. *Pedagogika va psixologiya*, 7(2), 11-16.
6. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАР ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРИНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ ДИАГНОСТИКАСИ. *Science and innovation*, 1(В3), 129-133.
7. Холмуротова, Ш. М. (2022). АЁЛЛАРДА ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОР ХУСУСИЯТЛАРИ ПСИХОПРОФИЛАКТИКАСИДА ДИНИЙ БИЛИМЛАРНИ ҚЎЛЛАШ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(6), 286-294.
8. Холмуротова, Ш. М. (2021). ЗНАЧЕНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ЛИЧНОСТИ В ДУХОВНОМ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ. *European science*, (3 (59)), 60-63.
9. Холмуротова, Ш. М., & Алмардонова, Г. Т. Қ. (2022). ҚИЗЛАРНИ МУСТАҚИЛ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ШАКЛ, МЕТОД ВА ВОСИТАЛАРИ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(11), 375-383.
10. Холмуротова, S., & Adilova, S. (2022). ERIK BERNNING TRANZAKSION TAHLILIDAN TUZILMAVIY TAHLIL. *Science and innovation*, 1(В8),
11. Мирзалиевна, X. Ш. . (2023). МУҚАДДАС МАНБАЛАРДА АЁЛ ЎРНИНИНГ ПСИХОЛИГИК ШАРҲИ. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(3), 85–88.
12. Mirzaliyevna, X. S. (2025). ESHITISHIDA YOKI KO'RISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA PSIXOLOGIK

YONDASHUVLAR. *KONFERENSIYA*, 1(1), 97-103.

13.Kholmurotova, S. M. (2025, November). THE MANIFESTATION OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR IN THE INTERACTION BETWEEN THE SOCIAL ENVIRONMENT AND THE INDIVIDUAL. In *International Conference on Advance Education* (Vol. 1, No. 5, pp. 74-79).

14.Kholmurotova, S. M. (2025, November). THE MANIFESTATION OF DEVIANT AND DELINQUENT BEHAVIOR IN THE INTERACTION BETWEEN THE SOCIAL ENVIRONMENT AND THE INDIVIDUAL. In *International Conference on Advance Education* (Vol. 1, No. 5, pp. 74-79).

[5/11/2026 4:07 PM] Phoenix admin 二: 15.Kholmurotova, S. M., & qizi Murtazova, F. A. (2025, December). HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY. In *МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, ИССЛЕДОВАНИЙ И ИННОВАЦИЙ* (Vol. 1, No. 3, pp. 35-41).

16.Kholmurotova, S. M., & qizi Murtazova, F. A. (2025, December). HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGY. In *МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, ИССЛЕДОВАНИЙ И ИННОВАЦИЙ* (Vol. 1, No. 3, pp. 35-41).

17.Kholmurotova, S. M., & Komilova, M. (2025). THE ROLE OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE FORMATION OF DELINQUE BEHAVIOR. *Modern Scientific Research*, 3(11), 54-58.

18.Kholmurotova, S. (2024). THEORETICAL ANALYSIS OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DELINQUENT

BEHAVIOR. *Академические исследования в современной науке*, 3(35), 183-185.

19.Mirzaliyeva, K. S., & Rayhon, I. (2025). PSYCHOLOGICAL PROPERTIES OF MEMORY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 58(4), 165-169.